

Credință și toleranță

*Masă rotundă organizată de Centrul Intercultural al Ligii Pro Europa în cadrul „Săptămîinii Toleranței”, Tîrgu-Mureș, 23 martie 1995. **Au participat:** Ilarie BENCHEA, Teodor BELDEANU, Simion NEGRUȚIU și Gheorghe ȘINCAN (Biserica Ortodoxă), Dezső BUSTYA și Béla VISKY (Biserica Reformată), Emanuel ILEA (Biserica Greco-Catolică), János MOLNÁR (Biserica Evanghelică), Bernath SAUBER (Comunitatea Evreiască), András VASS și Gyula JANCSÓ (Biserica Baptistă), Emilian NICULESCU (Biserica Adventistă), Smaranda ENACHE (Liga Pro Europa). **Moderatori:** Alexandru CISTELECAN, Mihály SPIELMANN și Elek SZOKOLY.*

Elek Szokoly: Vom încerca să analizăm astăzi o problemă, importantă, și poate puțin delicată, dar, fără îndoială, fundamentală pentru conviețuirea noastră cît mai normală, mai pașnică, mai armonioasă, și anume, problema raportului dintre *credință și toleranță*, a locului și rolului bisericii în raport cu această pereche de noțiuni. Pînă la sfîrșitul dezbaterii vom afla, probabil, sensurile mai exacte ale celor două concepte alăturate sau chiar puse față în față, vom găsi locul cît mai exact al conceptului de toleranță în cadrul religiei, sau chiar limitele acestuia în cadrul creștinismului sau dincolo de hotarele sale. Vom afla poate dacă sîntem, dacă putem fi toleranți cu adevărat, dacă canoanele, dogmele religiilor noastre ne pot permite să fim toleranți, și în ce limite. Sperăm să aflăm de asemenea dacă toleranța noastră se armonizează sau nu cu principiile *drepturilor universale ale omului*, unanim acceptate la nivelul societății laice, dar încălcate adesea chiar în numele credinței. Problemele ar putea fi înșirate îndelung. Am putea vedea cît de tolerantă este biserica față de femei. Și nu numai biserica, ci și societatea noastră în general, știut fiind că prezența femeilor în viața publică este cît se poate de redusă. Am putea zăbovi, de asemenea, asupra întrebării, dacă valorile noastre sînt determinate din punct de vedere național-etic sau confesional, dacă aceste valori sînt în mod prioritar naționale, religioase,

sau general umane? Am putea cugeta asupra întrebării, dacă valori ca dreptatea, prietenia, generozitatea, dragostea, hărnicia, respectul, sinceritatea, consecvența, verticalitatea, perseverența, înțelegerea chiar, dar încrederea de asemenea, bunăvoința și altele asemenea au sau nu un caracter specific în cadrul religiilor sau al etniilor? Sau sînt ele universal umane și în acest caz, toleranța noastră poate să meargă mult mai departe decît în general putem afla din mass-media de unde, mărturisim, destul de des se întrezărește o imagine tristă. Acum cîteva zile am putut urmări o emisiune la Televiziunea Română în care erau puse la zid o serie de confesiuni legale, și încălcate o serie de libertăți fundamentale ale omului, libertăți consfințite de Constituția Română. Am putea deci să ne referim și la această presă, adesea foarte războinică, care nu întotdeauna reflectă, din punct de vedere creștinesc, valori umane consacrate și o atitudine de toleranță față de acestea. Întrebările, desigur, ar putea continua, am încercat doar să schițez cîteva dintre cele posibile. Și oricît de important ar fi să pui întrebări potrivite, scopul lor nemărturisit rămîne acela de a obține și răspunsuri.

Alexandru Cistelean: N-am venit cu niște idei de acasă pe care să le exprim aici, însă sper să plec cu destule idei de aici. Trebuie să vă spun că sper să mă simt inutil și să nu trebuiască să dau nici un sprijin discuțiilor, mai ales că nimeni, mai mult decît Dvs, nu se găsește în miezul acestui subiect care este numit toleranță. Și chiar dacă, datorită unor conotații mai deocheate, noțiunea de toleranță nu sună prea bine, ea poate fi purificată de noi în înțelesul de omenie, de înțelegere, de respect reciproc. Într-o societate, desigur, există multe instituții care cresc oamenii, îi educă, îi îndeamnă la respectul față de celălalt, la respectul față de ceea ce e diferit și chiar la dragostea față de ceea ce este *un altul*. Însă nici una dintre acestea, fie ea familie, fie ea școală, fie însuși statul, cu anumite pîrghii ale sale, nu este atît de stăpîn pe această misiune, pe această vocație cum este biserica. Biserica este cea care, chiar dacă nu reușește, dar se străduiește de secole, să învețe pe om să-și iubească aproapele mai mult chiar decît pe sine însuși. Nu există, cred, o expresie mai deplină, mai totală a ceea ce înseamnă toleranța decît aceasta, care este chiar misiunea centrală a bisericii, a unui preot, a unui om care are vocația acestei misiuni sfînte. Sigur că într-o istorie de 2.000 de ani, poate și mai bine — nici alte religii, să zicem păgîne, nu au propagat toate ura față de ceea ce este străin —, anumite biserici au luat parte adesea la acțiuni violente, nu întotdeauna au fost expresii ale toleranței față de *celălalt*. Biserica a făcut în unele cazuri o politică mai agresivă, a adus chiar războaie, și chiar și azi provoacă războaie sau anumite stări de tensiune. Se presupune, chiar dacă analizele socio-critice nu au demonstrat cu toată siguranța, că există și o componentă religioasă foarte activă în situații conflictuale. Să nu mergem mai departe de vecinii noștri din fosta Iugoslavie, sau să amintim situația din Irlanda de Nord. Întotdeauna acolo unde religiile se confruntă, au existat și stări de tensiune. Ori

proba, maxima probă de toleranță pe care o biserică o poate da, o confesiune o poate da față de celelalte, aici se verifică, în această zonă de frontiere, de interferență. Noi, în Ardeal, sîntem un fel de zonă a tuturor interferențelor. Eu nu știu exact cîte confesiuni există în Ardeal, dar cred că sînt multe. Poate că toate cîte există în Europa, există și aici. Există de asemenea o diversitate de comunități etnice în Ardeal. Aproape în cadrul fiecăreia există o sciziune confesională: ungurii sînt catolici, unitarieni, reformați, evanghelici; românii sînt ortodocși, greco-catolici, bapțiști și, știu eu, de cîte alte confesiuni neoprotestante; germanii sînt evanghelici și catolici. Sînt convins că în niciuna dintre aceste confesiuni nu se propagă un mesaj de nerespect față de o altă confesiune. Dar acest mesaj de respect față de altul nu se simte întotdeauna în viața noastră de toate zilele. Sigur că nici una din confesiuni nu domină, ca să spunem așa, nu este singura stăpîină peste acest cîmp mare, care este viața de zi cu zi. Ea are o pîrticică asupra căreia influențează — bine ar fi să fie o parte cît mai mare —, dar se amestecă și alte forțe, alte interese, care fac misiunea bisericii mult mai grea. După părerea mea de laic, cred că orice confesiune, de fapt, trebuie nu doar să învețe conceptul acesta suprem, de dragoste față de aproape, ci să-l traducă într-un termen mai accesibil, mai acceptabil, și anume, de respect față de celălalt, de recunoaștere a celuilalt, de recunoaștere a drepturilor lui egale la existență cu ale noastre. Către confesiuni, toleranța cred că înseamnă de fapt un fel de pact de nonprozelitism. Nu cred că alta poate fi semnificația acestei toleranțe interconfesionale.

Mihály Spielmann: Ideile mele concordă în bună măsură cu cele ale antevorbitorului. Eu mă gîndesc că orice biserică în istorie a tins spre universalism — adică spre sensul inițial al Cuvîntului „oikomene, ecumenia”, ceea ce înseamnă biserică universală —, spre o singură biserică, o singură credință. Or astăzi, în zilele noastre, ecumenia înseamnă altceva: înseamnă toleranță, înseamnă apropiere între diferitele confesiuni, găsirea celui mai mic numitor comun posibil cu care deja se poate conlucra pentru îmbunătățirea vieții noastre. Am dori să aflăm părerea Dvs. în legătură cu relația dintre credință și toleranță. Dacă aceste două noțiuni astăzi, în secolul al XX-lea, sînt două noțiuni diferite, sînt două noțiuni contradictorii, sau sînt două noțiuni complementare, două noțiuni care trebuie însușite și tîlmăcite în sensul unei păci universale spre care, totuși, toate religiile tind.

Dezső Bustya: Consider că credința și toleranța nu sînt noțiuni create în secolul nostru, chiar dacă nu au fost astfel definite, astfel numite. Pentru mine are un sens simbolic cunoscuta operă a lui Lessing, „*Nathan cel înțelept*”. Cred că o cunoașteți cu toții: un tată lasă moștenire copiilor săi o verighetă foarte prețioasă. Avînd însă trei copii, face încă două verighete asemănătoare. Dintre cei trei copii nici unul nu știe care este verigheta adevărată. Această lucrare a fost scrisă cu scopul de a împăca cele trei mari religii mondiale, respectiv cea mozaică, creștină și islamică, fiecare căutînd în felul lui adevărul, valorile universale. Și datorită faptului că nici unul dintre moștenitori nu știe care este

verigheta adevărată, trebuie să respecte moștenirea celuilalt. În cadrul bisericilor creștine — mai bine zis a bisericii creștine, pentru că Mîntuitorul a fondat numai o singură biserică — sînt atît de multe confesiuni, încît acest fapt dovedește o slăbiciune, o urmare, putem să-i spunem pe nume, a păcatului omenesc. Această stare de fapt nu este voința lui Dumnezeu. Din acest motiv trebuie să fim toleranți, trebuie să ne respectăm și să căutăm să ne cunoaștem mai bine. Mișcarea ecumenică este cel mai mare rezultat al secolului nostru în acest sens, prin care începem să învățăm unii de la alții. Trebuie să învățăm specificul confesiunii aproapelui nostru, fără să avem prejudecăți, trebuie să avem umilința de a învăța de la celelalte confesiuni și să respectăm valorile altora — de exemplu, noi, protestanții, valorile catolicismului sau ale ortodoxiei sau ale celorlalte confesiuni.

Alexandru Cistelean: Cred că acest lucru nu este ușor pentru nici o confesiune, fiecare crede că deține adevărul. Și dacă ea deține adevărul, atunci celelalte sînt, desigur, într-o eroare mai mică sau mai mare.

János Molnár: Avînd în vedere, că noi reprezentăm una dintre cele mai mici confesiuni din acest oraș, cu cele 600 de suflete, încercăm și noi să ne găsim locul în mijlocul comunităților mai mari. Chiar și aceste 600 de suflete sînt împărțite în două grupuri lingvistice, cel german și cel maghiar. Dar comunitatea noastră a învățat totuși să fie solidară. Nu ar fi normal să-mi tai cele cinci degete ale mîinii la aceeași dimensiune, ca să fie uniforme, cele 5 degete trebuie să fie de cinci feluri, chiar pentru a conlucra. Această solidaritate s-a manifestat și atunci, cînd diferențele de limbă nu au reprezentat un motiv pentru scindare în două comunități diferite, cum ni s-a propus și în timpul războiului. Am rămas împreună, și fiecare dintre noi cîntă în biserică, aceeași melodie, în limba lui maternă, germană sau maghiară. Astfel se naște o armonie a cuvintelor. Noi nu tolerăm, ci înfăptuim diversitatea care se unifică prin melodie. Slujba este bilingvă, ca și educația. Simțim în cadrul comunității, că ne este comun cuvîntul dat de Dumnezeu, și chiar dacă s-a modificat raportul dintre germani și maghiari, Cristos a rămas Cristos, Dumnezeu a rămas Dumnezeu, credința noastră a rămas credința noastră. Mesajul lui Dumnezeu, privind toleranța, este formulată în Isaiia 50.4.: „Domnul Dumnezeu mi-a dat o limbă iscusită, ca să știu să înviorez cu vorba pe cel doborît de întristare. El îmi trezește, în fiecare dimineață, urechea, să ascult cum ascultă niște ucenici.” și în Efesieni 4.29.: „Nici un cuvînt stricat să nu vă iasă din gură; ci unul bun, pentru zidire, după cum e nevoie, ca să dea har celor ce-l aud.” Urmărind învățăturile lui Christos, trebuie să știm că în Christos nu există nord și sud, est și vest, ci doar o comunitate a dragostei, care trăiește prin noi, o comunitate a dragostei pe care dorim să o transmitem copiilor noștri.

Alexandru Cistelean: Mă tem că toată lumea este de acord cu principiile, numai că pînă cînd principiile devin viață, ceva se schimbă. Poate că acesta e drumul la care ar trebui să ne uităm mai atenți: cum de un principiu pe care îl acceptăm toți, atunci cînd este să îl aplicăm în practică, îl înțelegem prea diferit și vrem să-l aplicăm

fiecare așa cum l-am înțeles noi. Pentru că intoleranțele de aici se nasc, dintr-o altă înțelegere a aceluiasi lucru cu care în principiu, în fond, sîntem cu toții de acord.

Silviu Negruțiu: Eu cred că dacă am fi credincioși, așa cum ne-o cere Isus Hristos, n-ar mai fi nevoie de toleranță. Hristos n-a venit să ne ofere niște principii pe care să le învățăm, pe care să le discutăm, la care să aderăm cu o doză de înțelegere și să mergem mai departe. Hristos a venit și ne-a oferit posibilitatea unor experiențe. Noi dacă nu facem experiența credinței, degeaba ne numim ortodocși, catolici, reformați sau oricare nume al unui cult creștin. Pentru că de aici, cred eu, intervine și diferența de înțelesuri. Facem experiența autentică, descoperim înțelesul autentic. Facem experiența adevărului, nu ținem de părți de adevăr, pentru că adevărul e un întreg din care noi descoperim cîte ceva. Așa cum atunci cînd vorbim despre o casă, nu vorbim numai despre acoperiș, sau despre geam sau despre scări, ca una dintre ele fiind cea mai importantă, cum se întîmplă din păcate în ceea ce privește felul în care noi ca și confesiuni înțelegem credința în Hristos. Ca și cum un aspect din viața lui Hristos ar fi mai important decît celălalt, ca și cum un dar pe care Hristos l-a împărțit printre celelalte daruri, ar fi covîrșitor de important în mîntuire. Credința este o experiență a unui întreg. Adevărul este un lucru mare și greu. Nici Hristos, cînd l-a întreat Pilat ce e adevărul, n-a răspuns. Doar în singurătate. Înainte de calvar, a spus „*adevărul este să te cunoască pe tine singurul Dumnezeu și pe Isus Hristos pe care l-ai trimis*”. Ori ca să-l cunoaștem pe Isus Hristos pe care Dumnezeu l-a trimis în lume, și prin el să-l cunoaștem pe Dumnezeul cel care ne-a chemat la experiența vieții, noi nefiind altceva decît o posibilitate de desăvîrșire, atunci trebuie să acceptăm că trebuie să facem automat experiența concretă și reală a credinței. Dacă facem această experiență concretă și reală a credinței, vom avea și rezultate. Și îmi vine în minte o întîmplare: fără să pot preciza cînd s-a întîmplat, legată de vizita unui episcop într-o insulă unde erau cîțiva credincioși, pe care i-a descoperit într-un anumit fel. Pe cîțiva dintre ei îi descoperise rugîndu-se. Cum se rugau? Era acolo, pe insulă, lîngă locul unde stăteau, un pîrîu mic și se rugau sărînd peste pîrîu: „una ție, Doamne”, săreau înapoi, „una mie, Doamne”. Și episcopul s-a simțit obligat să-i învețe rugăciunea Tatăl nostru. Și tot i-a învățat rugăciunea Tatăl nostru pînă cînd a venit momentul să plece. S-a urcat în corabie și a plecat. După ce s-a îndepărtat corabia de țarm, să se trezească cineva din corabie că-i vede pe toți cei de pe insulă fugind după corabie și ajungîndu-l l-au întreat pe episcop: Cum e cu rugăciunea Tatăl nostru, că n-am reținut-o? Și-le-a spus doar atît: mergeți înapoi și rugați-vă cum v-ați rugat și pînă acum. Adică oamenii aceștia au făcut o experiență trăită a credinței fără să o filosofeze, fără să o teoretizeze, fără să stea să analizeze fiecare cuvînt, au trăit-o efectiv. Noi de cele mai multe ori, ca și creștini, ca și propovăduitori ai lui Hristos, venim în fața oamenilor punîndu-i în fața unor probleme mult prea înalte, la un

moment dat chiar inaccesibile. Vorbim despre iubire la modul cel mai înalt posibil, ori e foarte greu să ajungi acolo. Degeaba vin eu să îi explic credinciosului că trebuie să mă iubească ca pe el însuși, și el nu poate să înțeleagă acest lucru atîta vreme cît nu face experiența acestei necesități a iubirii.

Hristos a venit și ne-a spus: *fericiți sînt cei ce plîng*. Cine înțelege această fericire dacă nu va plînge cu adevărat? În finalul tuturor fericirilor spune: să te rogi pentru tine, dar să te rogi și pentru cel ce este *vrăjmaș*. Eu dacă nu voi motiva, de ce e nevoie să mă rog pentru vrăjmașul meu, nu știu cine își va putea iubi vrăjmașul. Pentru că vrăjmașul este un om, după cum am înțeles eu din credință, care din păcate ajunge să-mi fie inferior. Ori eu nu-l pot ridica la starea de om sănătos și întreg, dacă nu-l învăț să iubească. Ori dacă nu-l învăț să iubească, degeaba îi cer cu să mă iubească sau să iubească pe cineva. Și atunci cînd iubești, oare mai e nevoie de toleranță? Pentru că atunci, cînd iubești, ai în tot planul tău de acțiune și activitate, în tot modul tău de a gândi, prezența omului de lîngă tine, îl incluzi în tot ceea ce vrei tu să faci, îi faci parte din tot cît ai, și lui exact ca și ție. Am impresia că încă avem nevoie de mult timp să maturizăm învățătura lui Hristos, dar nu teoretizînd, nu citind despre, nu asimilîndu-ne experiența concretă a unor oameni care își aliniează viața după Hristos, ci făcînd fiecare în mod concret și sincer pentru propriul suflet experiența credinței. Nichita spunea într-una dintre elegii că nu are dreptul să spună nu decît cel care știe totul despre da. Mergînd exact pe ideea creștină de a descoperi adevărul. Pentru că în versurile următoare spunea: acolo unde erau scris da și nu, foile erau rupte. Asta este situația în care noi ne aflăm, ca și creștini. Noi nu slujim o idee, noi slujim un adevăr pe care ni-l însușim, sau nu ni-l însușim. Dacă reușim să-l însușim, am făcut un lucru deplin. Nu reușim să-l însușim, nu știu care ar fi rostul nostru.

Alexandru Cistelecan: Cred, că experiența credinței este un har, care vine la capătul unui zel, a unei căutări. Și nu știu, dacă harul e dat tuturor. Și asta înseamnă că strîngem puțin cercul, și cei care au beneficiat de acest har au ajuns la această grație, sînt oameni cu care nu mai avem de ce face simpozioane, conferințe despre toleranță. Dar ceilalți?

Silviu Negruțiu: Toți sîntem chemați de o astfel de experiență, fiind responsabili direct de ceea ce facem. Pentru că la un moment dat, de felul în care noi trăim credința și o expunem oamenilor, depinde sănătatea morală a celui care vine în biserică la care cu slujesc sau mă rog. Eu m-am adresat în primul rînd nouă, celor care discutăm. Noi avem această capacitate, sau sper că avem fiecare în parte, atît capacitatea, cît și responsabilitatea a ceea ce eu am spus. Noi ne întoarcem spre cei despre care Dvs. pomeniți acum.

Alexandru Cistelecan: Cei care nici nu vin în biserică.

Silviu Negruțiu: Dar îi prindem undeva. La o înmormîntare, la un botez, la o întîlnire de genul acesta, undeva tot îi prindem. Esențial este ca acolo unde mergem experiența noastră de viață să se arate în plinătatea ei. Atît cît am reușit să o dobîndim

pînă într-un anumit moment al vieții. Eu pînă la 30 de ani și ceva, alții pînă la 60 și ceva de ani, pentru că noi mergem spre mîntuire. Pentru că asta este esențial în credință, noi așteptăm ca prin credință să ne mîntuim. Ori atîta vreme cît așteptăm de la credință mîntuirea, automat avem obligația să ne alăturăm aceluia experiment sănătos care ne poate descoperi ca prin oglindă, cum zice Pavel, de aici încã, lumea spre care ne ducem.

Mihály Spielmann: Pînă aici, lucrurile sînt foarte frumoase. Dar problema toleranței se pune și între creștini și non-creștini. Cum se poate pune problema toleranței în cadrul acestei relații?

Silviu Negruțiu: Vorbeam despre universalitatea credinței. Fiecare dintre noi, sau fiecare dintre cei care ne-am adus pînă în momentul acesta, al credinței care aparține unui anumit cult, a avut tendința universalității. Orice credință urmărește universalitatea. Adică Dumnezeu e totul. El are lumea care presupune acest universalism spre care noi mergem. Să te cunoască pe tine, singurul Dumnezeu adevărat, este țelul mahomedanului, dacă este sincer și responsabil pe credința pe care o practică, este și al creștinului și al mozaicului. Esențial este că nici eu ca și creștin ortodox, nici mozaicul ca și mozaic, nici musulmanul ca și musulman să nu facă din credința în care el trăiește și se manifestă, un dumnezeu. Aici e drama, de aici au început războaiele. Eu dacă sînt ortodox mă mîntuiesc și cred în ortodoxie mai mult decît în Dumnezeu. Eu cred că e o fantastică, o mare greșeală, un păcat chiar. Atîta vreme cît eu nu voi face din credința mea un Dumnezeu și voi merge prin credința mea spre Dumnezeu, lansînd drumuri virtuții, voi fi un universal.

Elek Szokoly: Iată că s-au pronunțat adevăruri foarte importante, foarte mișcătoare, așa zice, fundamentale. În general cred că adesea avem de-a face nu atît cu problema lui „ce”, cît mai degrabă a lui „cum”. Și cred că aceasta este chintesența, de fapt, a toleranței. Cred de asemenea, că adevărul, sau superlativul acestei toleranțe, este tocmai ce a spus părintele Negruțiu adineauri: *iubirea vrăjmașului*. Este dincolo de limitele obișnuitului cînd ajungi la această fază a credinței, și așa îndrăzni să spun, a umanismului.

Silviu Negruțiu: Pînă la iubire este un drum lung, și drumul acesta trebuie să-l învățăm noi oamenilor. Eu nu vorbesc despre iubire ca despre ceva în care am intrat, pentru că iubesc și eu ca om, cum mă pricep eu mai bine. Eu trebuie să mă perfectez în a iubi, prin tot exercițiul pe care mi l-a pus Hristos la îndemîină, prin tot ajutorul pe care Dumnezeu mi-l oferă. Și îmi propun să ajung la adevărata iubire. Și voi ajunge, sper.

Elek Szokoly: Nu îndrăznesc să cred că vocea Dvs. este o voce singulară. Dar vă mărturisesc că în cadrul discursurilor de acest gen, pe care le auzim mai ales prin intermediul Televiziunii Române, al mediei guvernamentale în general, această voce nu este prezentă. Ba sînt prezente opinii foarte diferite de aceasta. Totuși, nu îndrăznesc să cred că această voce este o voce singulară, sper că este mult mai generală, decît că, probabil, aceste instrumente ale propagandei nu beneficiază sau nu se folosesc de astfel de voci.

Smaranda Enache: Cel puțin în ultimul deceniu, implicarea socială și chiar politică a bisericilor a fost foarte importantă. Dacă ne gândim că mare parte din acel eveniment pe care l-am trăit cu toții împreună, și anume prăbușirea totalitarismului comunist, s-a făcut și prin deosebita implicare a unor oameni ai bisericii din diverse țări. Acest rol tot mai important, cel public, este o completare a rolului mai mult divin pe care credința îl are. Această implicare luminează aduce un grad de responsabilitate tot mai sporit. Și ca să ne apropiem totuși de acest oraș, de această existență a noastră de fiecare zi, vă mărturisesc că în calitatea mea de laic am trăit cu destul de mare întristare o criză ai cărei părtași am fost cu toții. Cred că știți la ce mă refer. Au fost momente, când acest oraș nu a avut o societate civilă destul de puternică, nu a avut oameni cu destulă putere asupra semenilor lor pentru a opri un moment tragic. Atunci am simțit — și iertată să-mi fie cutezanța că afirm acest lucru public — că prin aceeași criză de autoritate, dacă nu morală, ci de autoritate imediată, practică, treceau și oamenii bisericii. Și întrebarea pe care aș îndrăzni să v-o adresez este: care sînt cauzele? Că este atît de liber și atît de generos mesajul, și cu toate acestea salvarea în momentul de criză se lasă atît de greu mobilizată. Am să mai adaug o întrebare retorică. Ne putem oare pregăti și uni, ne putem ajuta unii pe alții, ca atunci când comunitatea noastră traversează o criză, care poate să aibă chiar și victime, cum s-a și întîmpla de fapt, să putem face față? Biserica, prin ceea ce dă ea oamenilor, noi — îndrăznesc să spun așa un lucru generic — intelectualii, oameni care au o cultură și o posibilitate de a comunica cu alții, avem oare o altă ofertă, ca asemenea lucruri să nu se producă? Oare este un fatalism ca oamenii să se lupte între ei, ca iraționalul să ajungă să-i stăpînească, și în asemenea momente de criză să nu existe acele repere morale care să poată opri mîna ridicată asupra semenului pe care trebuie să îl iubim mai mult decît pe noi înșine?

Emilian Niculescu: Se constată că omul se naște cu o natură biologică egoistă; cînd este mic, vrea totul pentru sine, să mănînce pentru sine și tot ceea ce face atrage spre sine. El însă trebuie să adopte prin educație o natură socială altruistă. Să învețe să stabilească legături reale, valoroase cu semenii săi. Și în privința aceasta strădaniile au fost deosebit de mari. Pentru mine răspunsul îl găsesc în Biblie, cuvîntul lui Dumnezeu, la rezolvarea acestor probleme. Pentru că însăși religia înseamnă relegare — relegarea relațiilor cu Dumnezeu și relagarea relațiilor adevărate cu semenii. Biblia prezintă cîteva probleme fundamentale: în centrul Biblicii se găsește de fapt principiul dragostei, tocmai în relație cu Dumnezeu, dar să iubești din toată inima ta, cu tot sufletul tău și cu tot cugetul tău, și pe aproapele tău ca tine însuși. Din punct de vedere relațional sînt tocmai cele trei direcții majore, și anume: Dumnezeu, semenul și eu însumi, însă chiar în această ordine, adică: Dumnezeu, semenul și la urmă eu. Biblia explică că apariția păcatului a inversat această ordine, și a apărut pe primul loc

propria noastră persoană — ne învîrtim în jurul propriei noastre axe. Atunci cînd Biblia vorbește despre o listă de păcate, pe primul loc este așezată iubirea de sine. Și Biblia rezolvă problemele acestea în cîteva feluri. Isus Christos a rostit o cuvîntare deosebit de valoroasă în acest sens, mă refer la Matei capitolul 23, unde reproșă fariseilor că au uitat din lege lucrurile cele mai importante: dreptatea, mila și credincioșia. Tocmai aceste trei valori se așează pe linia acestor trei orientări. Credincioșia spre Dumnezeu, dreptatea spre propria mea persoană, iar mila către semenii. Ori tocmai aici s-au schimbat ideile. Eu sînt foarte drept cu celălalt, semenul meu, știu întotdeauna cînd a greșit, sesizez cele mai mici abateri de la normele de conduită sau de dreptate. Cînd e vorba de propria mea persoană, sînt milos, găsesc circumstanțe atenuante pentru cele mai mari vinovății pe care le fac. Ori Biblia stabilește corect: să fiu credincios în relația cu Dumnezeu, să fiu milos, îngăduitor, înțelegător cu celălalt, tolerant — ca să mă refer acum la expresia pe care astăzi o dezbatem —, și drept cu mine însumi, adică să nu-mi permit greșeli cu mine, să fiu exigent.

Béla Visky: Mi se pare foarte ciudată și uimitoare lipsa relațiilor personale între preoți, preoți reformati și ortodocși, protestanți, neoprotestanți și catolici, etc. Cum se face, mă întreb, că dacă se întîlnesc doi medici, sau se întîlnesc doi critici literari au ce discuta toată ziua? Noi cum nu am avea ce discuta între noi, preoți de diferite religii sau diferite confesiuni? Experiența mea de preot de zece ani m-a făcut să cred în valoarea gesturilor mici. În 1987 cînd m-am mutat în Porumbeni, unde stau și acum, împreună cu grupul meu de tineri, m-am dus în satul vecin, pur românesc, la colegul meu ortodox și l-am colindat. E un gest cît se poate de simplu, dar nu l-a făcut nimeni pînă atunci, timp de 50 de ani, poate 500 de ani. Această primă întîlnire a pus bazele unei prietenii care a avut un efect extraordinar asupra oamenilor și asupra relațiilor dintre cele două sate. Noi, preoții mai ales, dar în general intelectualii, care avem o anumită poziție cheie în societate sau în microsocietate, trebuie să știm că relațiile noastre au o valoare simbolică în fața maselor. Eu cred că această latură explică foarte multe lucruri. Dacă o dată se constituie, se realizează astfel de prietenii, de legături, cel de-al doilea pas ar fi, după părerea mea, ca aceste relații personale care se bazează pe toleranță, ba mai mult, se bazează pe dragoste, aceste relații să fie mediatizate, să fie puse în fața oamenilor, ca un exemplu pozitiv. Și eu pot să vă spun că din fericire am avut această experiență. Cred că asumarea acestor responsabilități nu este ceva facultativ pentru noi preoții. Nu este ceva facultativ, pentru că toleranța și dragostea sînt părți constitutive ale Evangheliei și ale creștinismului. Sînt în Biblie două momente de referință: turnul Babei, ca simbol al dezbinării limbilor, dar din fericire există și Rusaliile, unde popoare diferite, limbi și culturi diferite se unesc din nou, și se înțeleg. Acest lucru nu se realizează prin ruina culturilor, ci prin acceptarea acestor diferențe. Eu cred că credința este mult mai mult decît toleranța, dar include și toleranța.

Mihály Spielmann: Transilvania secolului al XVI-lea și al XVII-lea era dominată de disputele religioase dintre diferitele confesiuni, dar s-a ajuns la un fel de toleranță, sub incidența raporturilor de forță. Când acele confesiuni creștine, care și-au împărțit enoriașii între ei nu s-au putut impune, s-a ajuns la această toleranță, care era o toleranță datorată, de fapt, echilibrului de forțe. Ceea ce nu este situația actuală în Transilvania. Din acest motiv consider, că sînt importante acele gesturi între diferitele confesiuni, de care a pomenit pastorul Visky, care înseamnă totodată un model și pentru enoriași.

Alexandru Cistelecan: Trebuie să ieșim din ghettourile spirituale de astăzi...

Elek Szokoly: ...Ca și din cele culturale, lingvistice, etnice, am zice. Și aș mai observa că pe undeva ați anticipat ceea ce vroiam să mai adaug: că un gând ascuns al nostru — dar nu foarte ascuns — a fost, în afară de discutarea acestei teme în cadrul *Săptămîinii Toleranței*, și crearea unui cadru de dialog, un dialog care și nouă ni se pare că stagnează, că nu se înfiripă cu destulă vigoare. Ori în acest spațiu atît de complex, atît de tradițional multicultural și multiconfesional, fără acest dialog viu și fundamentat pe dragoste, nu cred că vom putea ieși din marasmul istoric în care ne-am lăsat atrași.

Alexandru Cistelecan: Preotul, în primul rînd preotul, fiind purtătorul unei experiențe eristice, care are mesajul ei formativ, trebuie să traducă acest mesaj în relațiile interpersonale, pentru că aici se ivesc problemele, care se răsfrîng asupra relațiilor dintre grupuri.

Emanuel Ilea: Precum bine știm din ceea ce citim în Sfînta Scriptură, Dumnezeu îi încălzește cu același soare și pe credincioși și pe păcătoși, și plouă și peste unii și peste alții, fără să se facă nici o deosebire. Dumnezeu vrea mîntuirea tuturor. Dacă acesta este un adevăr pe care în principiu toată lumea îl acceptă, atunci e cu totul de neînțeles această lipsă de îngăduință sau, ca să-i spunem cu un termen folosit aici, această intoleranță a unuia față de celălalt, pe motivul apartenenței la un alt cult decît al lui. Când un cult afirmă cu convingere și cu tărie că numai credința lui e adevărată, poate că afirmă ceva ce crede într-adevăr, de care e convins, dar credința adevărată nu o pot avea toți. Credința adevărată ar trebui să fie aceea care a fost la începutul bisericii, cînd Hristos a întemeiat o singură biserică, cum a menționat unul dintre confrați. Dar au intervenit diferitele pasiuni sau diferite ambiții omenești, pentru că, în general, toate marile dezbinări care s-au făcut în sînul bisericii, indiferent în ce perioade, au fost făcute pe bază de ambiții omenești, pe bază de pasiuni și nu pe bază de adevăruri de credință. Pentru că, chiar de la prima mare schismă între biserica răsăriteană și apuseană, adevărurile au rămas aceleași în ambele biserici. Decît că unii au vorbit mai mult despre unele adevăruri și alții le-au mai lăsat nevorbite. Conform concepției bisericii catolice, atîta vreme, cît cineva este convins de credința bisericii sale, și îndeplinește cu totul preceptele acestei credințe, înseamnă că se mîntuiește, chiar dacă se află într-o religie falsă. Pentru că nu se poate ca toate

credițele să fie la fel; unele au mai puține adevăruri, altele au mai multe, dar nu se împiedică mîntuirea. Dumnezeu îi primește la fel pe cel de o confesiune, chiar dacă are cele mai puține adevăruri de credință, dar care este convins că este cu credința cea adevărată. Dacă își îndeplinește obligațiile față de aceasta, conform preceptelor catolice, acest om se mîntuiește. De aici izvorăște acea obligație pe care trebuie să o avem unii față de alții, obligație pe care, cu tristețe am constatat de atîtea ori, că nu am manifestat-o cu toții. Și de multe ori chiar puterea politică a fost intolerantă în anumite privințe. Nu vreau să aduc cazuri, dar se știe că puterea politică a suprimat unele biserici, a provocat diferite tensiuni prin interdicții, toate ducînd la intoleranță. Omul trebuie să fie lăsat liber să-și manifeste credința.

Dezső Bustyá: Domnul părinte a vorbit despre obligațiile noastre. Noi am vorbit despre principii biblice și am analizat situația prezentă. Ar fi de folos să ne uităm, omeneste cît e posibil, și spre viitor. Sîntem în pragul mileniului al 3-lea. Este un mare prilej din partea creștinismului să examinăm ce s-a petrecut în ultimii o mie de ani, de la 1000 pînă la 2000. A fost un mileniu al extinderii misiunii creștine, creștinismul a ajuns, după Scriptură, la sfîrșitul lumii. Dar această mare extindere misionară a fost îmbinată cu colonizarea și cu războaiele. Creștinii s-au luptat între ei, au izbucnit războaie mondiale, pornite din țările și grupurile creștine. Acest sfîrșit de mileniu este un mare prilej pentru căință. Să ne uităm spre viitor și să folosim acest mare prilej pentru a începe un nou mileniu cu totul altfel. Împreună, discutînd despre toleranță, despre dragostea practică între noi, și nu numai între creștini, dar și față de non-creștini. Ar trebui să dovedim că biserica este un dar dat de Dumnezeu pentru întreaga omenire. Consiliul Mondial al Bisericilor se pregătește pentru sărbătorirea acestui mare eveniment. Este vorba despre un Crăciun, sărbătorit împreună cu toate confesiunile din Bethleem în anul 2000, sau este o altă variantă, de a sărbători nașterea Domnului din anul 2001, cînd, după calendar, Paștele bisericilor răsăritene și apusene vor fi în aceeași zi. Desigur vor fi demonstrații, festivități de mare însemnătate, dar în cadrul nostru parohial, orășenesc, regional, ar trebui să ne folosim de acest prilej pentru a începe un mileniu cu principiile *trăite* din Scriptură și nu numai propovăduite.

Ilarie Benchea: În primul rînd aș vrea să vă mărturisesc bucuria în cadrul acestei întîlniri și în cadrul unei teme care a fost întoarsă pe atîtea fețe și fiecăruia dintre noi ne-a adus în atenție lucruri frumoase, interesante de care neapărat ar trebui să ținem seama. Tema este deosebit de serioasă, o temă care a intrat întotdeauna în preocuparea bisericii, a credincioșilor. Privind teologic și privind escatologic această problemă, biserica niciodată nu este de acord cu felul în care trăiește lumea. Pentru că trăim într-o lume în care mereu zilele sînt reale, cum se exprimă apostolul Pavel într-una din epistolele sale. Biserica, prin rostul ei, prin responsabilitatea ei față de lume, față de om, încearcă un efort de a realiza o

nouă creație, unde menirea lumii este înfăptuirea împărăției lui Dumnezeu. În acest sens, aduce în atenția lumii, omului, sufletului omenesc, precepte evanghelice ca mari valori umane și sociale la care s-a făcut referire la început, cum ar fi iertarea aproapelui, iubirea vrăjmașului, nonviolența, împăcarea necondiționată, dreptate socială ș.a.m.d. În acest sens, biserica, și mă refer iarăși, așa cum au făcut-o și unii dintre confrăți, la biserica unică, universală pe care o dorește Domnul și pe care a întemeiat-o și în care toți trebuie să tindem să ajungem să trăim, are misiunea terapiei acestei lumi. Mesajul lui Hristos, mesajul evanghelic este mesajul iubirii, în măsură în care acest mesaj este propovăduit. dar și trăit, în această măsură iubirea schimbă sufletul, schimbă omul și schimbă lumea. Și pentru că dl. Cistelecan făcea referiri la cazuri concrete, sigur, dacă noi numai propovăduim, dacă numai dorim acest lucru și-l vedem într-o imagine ideală, nu realizăm mare lucru. Lumea de astăzi, cred, este hăituită de atâtea rele și de atâtea păcate — ca să fim într-un limbaj bisericesc. Cauza răului este păcatul, în toate formele lui, iar lumea de astăzi, dezorientată, dezechilibrată, în care apare și intoleranța, are nevoie presantă de o calitate sufletească a credinței, de o mărturie creștină autentică. În cadrul acestei mărturisiri, nu mai pot eu, ca și credincios, să exclud din viață un confrate, chiar dacă mărturisește altă credință. Adică să accept, cu alte cuvinte, *acel pluralism confesional*, în loc să ne excludem, să ne anihilăm unii pe alții. Credința în Dumnezeu ar trebui să se unească cu eforturi comune pentru a vedea ce putem să facem noi pentru lumea aceasta, hăituită de păcate, care se datorează multor cauze. Și să ne referim numai la numeroșii ani de dictatură comunistă care au adus atîta rău. În acest sens, cel puțin biserica noastră, biserica ortodoxă, a acceptat în toate abordările ecumenice acea unitate în diversitate. Este un ideal la care ar trebui să contribuim cu toții, respectîndu-ne formele noastre de manifestare, ale credinței și ale etnicului, ale culturalului, socialului. Vorbea părintele Ilea despre respectul care se cuvine să-l acordăm semenului și pentru motivul că el poartă chipul lui Dumnezeu. Frumos și adevărat spus. Noi regretăm dezbinările care au adus atît de mult rău credinței, bisericii. Trebuie să fim într-o permanentă stare de penitență. Penitența ne ajută să ne regăsim pe noi înșine, să-l regăsim pe Dumnezeu și nu trebuie să uităm în acest sens testamentul pe care Mîntuitorul ni l-a lăsat, acela de ne a regăsi mereu în dragostea lui. *Iubiți-vă unii pe alții pentru că numai așa vă crede lumea.* Aceasta este mărturia creștină. Pentru ca lumea să creadă, noi trebuie să ne respectăm, trebuie să ne tolerăm. Cum spunea și dna Enache — o problemă desigur delicată —, se poate pune întrebarea, unde a fost biserica, autoritatea ei în timpul de criză. În momentele de mare criză se simte cu mai multă acuitate rolul și implicarea bisericii. Sigur, biserica nu are să intervină. Biserica are o sabie cu care lucrează mereu: sabia Cuvîntului, sabia rugăciunii, sabia harului lui Dumnezeu. Bisericile fac eforturi pentru ca toți credincioșii ei să fie credincioși autentici, și să fie credincioși implicați,

militanți. Din moment ce 90 și ceva la sută dintre locuitorii țării s-au declarat creștini, dacă ei ar respecta legea creștină nici nu ar mai trebui să vorbim despre toleranță. Dar să faci dintr-un credincios un credincios autentic, asta cere timp.

S-a mai vorbit despre ecumenism. Colegul vorbea frumos despre relațiile care trebuie să existe, în primul rând între preoți. Pentru a construi legături, trebuie să investim însă și conștiință și sinceritate. Am fost toamna trecută în Elveția, la Basel, unde am participat, împreună cu episcopul unit de la Blaj, Virgil Bercea, la câteva rugăciuni ecumenice și la câteva întâlniri de lucru ecumenice, și amîndoi am ajuns la aceeași concluzie: că acolo se practică un ecumenism absolut formal, sec, fără o țintă reală, și ne-am zis unul altuia: noi să nu ajungem niciodată la o astfel de tărășenie și de nesinceritate, că ar fi păcat. În ecumenism trebuie investită foarte multă sinceritate, multă conștiință. Datoria mea de creștin este să descopăr, să respect și cel mai mic indiciu de sfințenie care există în credința confratelui meu. Dacă am reușit acest lucru, am reușit un lucru mare. Să fac tot ceea ce îmi poruncește conștiința mea de creștin pentru semenul meu, ca și cum totul ar depinde de puterile mele. Ca să închei cu cuvintele unui mare teolog francez: „*să iubești, să iubești sincer, să iubești dezinteresat, să iubești total, restul lasă în seama lui Dumnezeu*”.

Elek Szokoly: Mă bucur că ați subliniat niște noțiuni, și printre ele și *pluralismul confesional*, pentru că tocmai acest pluralism este motivul pentru care ne-am adunat în jurul acestei mese. Ați subliniat, de asemenea, ce înseamnă negarea celuilalt. De fapt, pe coperta programului nostru am reprodus un text de Elie Wiesel, în care spune ce înseamnă de fapt intoleranța: *intoleranța înseamnă negarea umanității celuilalt*. Această unitate în diversitate pe care ați subliniat-o cred că este ideea fundamentală a acestei toleranțe. În cadrul acestei idei de toleranță, de *pluralism confesional și de unitate în diversitate*, apare totuși un termen foarte des vehiculat — cel de prozelitism. În general, așa sîntem noi oamenii, ceea ce facem noi este numit misionariat, ceea ce fac alții, se numește prozelitism. Acest concept apare în mod special în legătură cu confesiunile, cultele neoprotestante. Unele dintre ele, trebuie să recunoaștem, chiar practică un anumit prozelitism agresiv. Există și astfel de culte, care într-adevăr își înrobesc enoriașii, le paralizează voința și devin, de fapt, niște sclavi ai unor guru. În cazul nostru nu este vorba de astfel de culte, ci de culte consacrate, înregistrate legal și aprobate de către legile statului nostru, care nu au apărut peste noapte din senin, dar a căror contestare pornește tocmai de la bisericile tradiționale mai înainte pomenite. Astfel se incriminează faptul că s-au construit în București un număr oarecare de case de rugăciuni neoprotestante. Adică cel mai elementar drept al unor confesiuni sau a unor persoane de a se ruga în libertate în cadrul credinței lor este contestat astfel. Or, cred că dacă unii îndrăznesc să conteste dreptul la existență a anumitor culte neoprotestante astăzi, această contestație poate lesne să ajungă mai departe în timp.

La un moment dat, putem să ne trezim contestînd protestantismul în ansamblu, care nu are decît o vîrstă de cîteva secole. Pe urmă, putem împinge această contestație la catolicism, și de ce nu, la ortodoxism, la un anumit moment dat, în favoarea unui paleocreștinism. Desigur, e un joc de idei, care în mod retoric încearcă să sugereze o întrebare: care este limita toleranței în cazul prozelitismului? Prozelitismul este acceptabil în cazul în care nu apare elementul agresiv? Poale fi contestat dreptul general de a cîștiga prozeliți? Pentru că pe plan politic sau social există un „prozelitism” unanim acceptat. Toate partidele politice își adună alegători încercînd să-i convingă de adevărul lor. Inclusiv pe cei din partidele celelalte. Cred că n-ar fi inutil dacă am încerca și pe această linie să definim cîteva direcții sau cîteva concepte, să încercăm să clarificăm această noțiune care constituie totuși un sîmbure de tensiune în societatea noastră, și din punctul de vedere al bisericilor, al credinței.

Mihály Spielmann: Din punct de vedere istoric, acest prozelitism este undeva și rezultatul schimbării modului de gîndire al unui grup de oameni. Dacă ne gîndim la istoria religiilor, atunci religia mozaică este o rupere față de politeism, creștinismul este o rupere față de iudaism, protestantismul este o rupere față de catolicism, ș. a. m. d. Religiile neoprotestante sînt o negare a religiilor din care s-au desprins. În istoria gîndirii umane există o permanentă dezvoltare, o permanentă căutare a unui adevăr. Ceea ce unește aceste credințe este credința însăși, iar drumurile care duc spre Dumnezeu sînt diferite. Neliniștea sufletească a omului este problema principală atunci cînd se caută un drum adecvat spre Dumnezeu. Evreii cred în Dumnezeul lor și cred că mîntuirea n-a venit. Creștinii știu că mîntuirea a venit în persoana lui Isus Cristos ș.a.m.d. Eu cred că aceste neliniști au creat războaie, tensiuni și prozelitisme. Secolul XX, care declară pluralismul și declară toleranța, indulgența față de aproape, trebuie să rezolve această problemă în așa fel încît această toleranță să fie o toleranță vie, în sensul că nu-mi este vrăjmaș celălalt și nici nu-mi este inferior acest vrăjmaș mie. Acest vrăjmaș și această alternativă a credinței înseamnă un alt mod de gîndire a omului. Fiecare om gîndește altfel, și pe baza acestor segmente se crează alte și alte culturi. Și aceasta este și explicația multiculturalității. Dacă în problema culturilor și a multiculturalității se poate ajunge și s-a ajuns la un numitor comun, în problema credinței și a bisericii, aceste probleme, se pare, nu sînt încă rezolvate. Încă sînt prea multe declarații și prea puține practici adevărate. Dacă ne gîndim la Irlanda, Iugoslavia, Israel sau la alte țări din lume, toate aceste țări sînt neliniștitoare, fiindcă arabii gîndesc altfel decît evreii, musulmanii bosniaci gîndesc altfel decît sîrbii ortodocși și croații catolici. Aceste probleme sînt de fapt și probleme social-politice și economice, care pătrund și în biserică.

Alexandru Cistelecan: Acest subiect este foarte delicat din punct de vedere teologic, cel puțin din perspectiva mea laică, îl văd destul de greu de discutat pentru că nu numai orice preot, dar orice creștin este și un misionar, prin botez. El primește

un fel de investiție misionară. Apoi, dacă biserica, o confesiune, este convinsă că deține adevărul, este și obligată să aducă la cunoștința tuturor, pentru că nu poate să dea dovadă de egoism. Dacă știe că deține adevărul, nu poate să-l păstreze pentru sine, să nu-l evanghelizeze, să nu-l vestească tuturor. Orice vestire, într-o măsură, este și un prozelitism. Acest termen este conotat foarte negativ, dar există destule sinonime, sau, în orice caz, în viață se întâmplă lucruri care sînt prozelitisme, și care sînt înțelese într-un sens mai pozitiv. Niciodată o biserică nu-și poate duce toleranța pînă acolo încît să spună că o altă confesiune deține adevărul, că adevărul este la ceilalți. Asta ar înseamnă să se dizolve.

Silviu Negruțiu: Trebuie să definim ce înțelegem noi prin acest misionarism de care vorbești. A face misionarism, din punct de vedere creștinesc, înseamnă a-l vesti pe Hristos, dar nu celor care îl cunosc. A face prozelitism înseamnă a te duce la un alt creștin să-i spui că tu, creștin, ești mai adevărat creștin decît e el creștin. Dl. Spielmann spunea un lucru. Modul de a gîndi al oamenilor a născut la un moment dat un anumit fel de drumuri. Sîntem de acord, dar din punct de vedere al credinței, lucrurile au cu totul altă formă. Există o mare responsabilitate față de suflet. În ceea ce privește credința, alt drum s-a rupt acolo unde a fost o criză. Se fac anumite rupturi în cadrul creștinismului, și toți cîți sîntem de față, le știm. Le putem critica, le putem justifica pe o parte din ele. Fiecare ruptură a rămas, dar din ce în ce mai săracă. Ori asta este o mare responsabilitate, față de care noi nu putem rămîne indiferenți, și nu acceptăm prozelitismul pentru că în credința celor care fac prozelitism apare din ce în ce mai multă superficialitate. De la a trăi în singurătate și a-ți pune în ordine viața cu Dumnezeu și pînă la a ridica mîna dacă cineva îți spune să ridici mîna și îți spune că te-ai mîntuit, e un drum de ani lumină. Și eu nu știu cît de tolerant pot să fiu față de astfel de puncte de vedere. Aici nu pot să fiu tolerant. Nu pot să tolerez o practică mai sîngace între oamenii care au cunoștința adevărului, să apară careva să le ia unor oameni posibilitatea experienței sănătoase și să le ofere „praf în ochi”. Este exact ceea ce se întâmplă în familie. Eu cred în nevasta mea, în copiii mei, încerc să-mi fac un drum mai greu, strîng cureaua pentru că mi-am propus să fac ceva în casă, și vine cineva și îmi strică familia.

În ceea ce privește problema ridicată de dna Enache la un moment dat, mă reîntorc să vă răspund. Biserica s-a implicat în unele aspecte ale revoluției, pentru că prin oamenii care erau credincioși și biserica a făcut revoluția. Noi am învățat pe oameni un anumit lucru. Ori împotriva păcatului eu nu pot să stau cu bîta. Eu nu mă pot duce în fața celor care vin cu bîta, să stau cu bîta în fața lor, să mă implic și eu. Ori acolo, unde este divergență, conform cuvîntul lui Hristos, îi spui între patru ochi. Nu înțelege, îi spui bisericii, n-o înțelege, lasă-l că are cineva grijă de el.

Noi tot vorbim despre Dumnezeu, despre posibilitățile pe care Dumnezeu ni le-a pus la îndemînă. Nu ținem cont de o realitate. Biblia nu este o carte a sfinților, este o carte a realității care ni se pune în față și care nu e alta decît realitatea pe

care noi o trăim, adică bună sau rea, această realitate ne așteaptă să o rezolvăm în sensul bun. Biblia ni-l pune pe Petru în față ca pe un ales a lui Hristos, ni-l pune și pe cel care se leapădă de Hristos. Sfântul apostol Pavel este cel care luptă împotriva creștinismului și ajunge cel mai mare misionar al lui Christos. Deci în felul acesta trebuie să ajungem noi să intervenim în lume. Din tot ceea ce ne apasă viața și o umbrește, să ajungem să lumineze viața și să o împlinească. Ori prozelitismul are în spatele lui un alt interes decât cel al mântuirii. Are ceva străin de suflet, are ceva diabolic în el. Diavolul, când a intervenit în creație, a intervenit gîdilînd puțin ceva în om: mîndria. Și diavolul nu vine să ne spună că facem rău, dimpotrivă, el ne dă imaginea binelui pe care-i facem și ne creează o imagine falsă despre noi înșine. El vine și întrebă doar atît: ție nu ți se cuvine? Și de aici începe un drum firesc al nefirescului.

András Vass: Am pornit de la credință și toleranță. Numai atunci putem să fim în mod practic toleranți față de toți, dacă facem deosebire între oameni, faptele, crezurile și tradiția lor, sau contextul de cultură și istorie din care vine fiecare om, care, cum s-a mai spus înainte, are o valoare inestimabilă. Chiar dacă este un răufăcător, chiar dacă este de altă religie sau este ateu, are o valoare inestimabilă. Numai atunci pot să fiu tolerant față de el dacă îi permit o deplină libertate de conștiință. Dacă impun cuiva anumite restricții în libertatea lui de conștiință, atunci nu mai sînt cu adevărat tolerant față de acea persoană. Dumnezeu cel Atotputernic se apleacă asupra omului, bate la inima omului creat de el, și permite intrare, amestec în viața acestuia. Iar Dumnezeu acceptă atît refuzul omului cît și răspunsul afirmativ. Dumnezeu respectă atitudinea omului. Și eu trebuie să fiu la fel, iar dacă cineva din biserica mea, de exemplu, se convinge că în biserică doar se vorbește, între vorbă și faptă e o ruptură și își găsește o altă biserică, unde consideră că se și înfăptuiește credința despre care se vorbește acolo, eu trebuie să fiu tolerant cu el și să-l înțeleg. Înseamnă că eu nu i-am putut da ceea ce el avea nevoie, iar el l-a găsit în altă parte. În acest caz trebuie să mă cercetez pe mine însumi. Oare ce n-am făcut eu bine de nu am reușit satisfacerea nevoilor sale spirituale?

După revoluție, s-a produs o ruptură în biserica noastră. Un grup de tineri au plecat de la noi din biserică, nefiind mulțumiți cu practica noastră. Bineînțeles, pentru noi a fost o întîmplare foarte dureroasă. Era vorba de tineri, cu viitorul în față, viitorul bisericii, credeam noi. Și noi așa am înțeles lucrurile: trebuie să ne cercetăm unde am greșit față de ei. Ei nu s-au simțit acasă. Am găsit momente cînd nu i-am băgat în seamă, nu i-am înțeles, nu i-am învățat, n-am fost destul de aproape de ei. Am descoperit chiar un conflict între generații. După ce au plecat, ne-am exprimat regretul, am căutat să ne corectăm greșelile. Și a venit timpul cînd ei ne-au scris o scrisoare în care ne-au cerut scuze pentru felul în care au plecat din biserică. Și ne-au rugat să-i privim ca frați, să conlucrăm în continuare, și să ne considerăm

copii ai lui Dumnezeu, împreună. Noi am considerat că trebuie să facem acest lucru, chiar dacă nu ne mai adunăm în aceeași biserică, chiar dacă avem puncte de vedere diferite.

Religia nu poate să fie ceva moștenit. Conștiința mea trebuie să decidă de ce religie să aparțin. Dacă eu consider că ceea ce e în concordanță cu conștiința mea este ateismul, atunci sînt conștient cu adevărat, dacă merg pe acea cale. Dacă consider, că pentru conștiința mea o altă cale este cea care îmi aduce pacea lăuntrică, pe acea cale trebuie să merg. Nu-mi rămîne decît să-i înțeleg pe acești oameni și să-i stimez. Cred că asta trebuie să fie toleranța despre care vorbim. □